

СПб.: Азбука-классика, 2004. – 480 с.

2. Аверинцев С. С. Поэтика ранневизантийской литературы / С. С. Аверинцев – М.: Наука, 1977. – 320.

3. Бердяев Н. Дух и реальность / Н. Бердяев – М.: АСТ ; Х.: Фолио, 2003. – 679 с.

4. Бердяев Н. Философия свободы / Н. Бердяев – М.: АСТ ; Х.: Фолио, 2003. – 732 с.

5. Бычков В. В. Aesthetica patrum : Эстетика отцов церкви / В. В. Бычков – М.: Ладомир, 1995. – 593 с.

6. Дионисий Ареопagit. О Божественных именах. О мистическом богословии Д. Ареопagit – СПб.: Глаголь, 1995. – 370 с.

7. Доброхотов А. Л. Категория бытия в классической западноевропейской философии / А. Л. Доброхотов – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1986. – 248 с.

8. Василий Великий. Творения иже во святых отца нашего Василия Великого архиепископа Кесарии Каппадокийской / В. Великий – М.: Паломник, 1993. – Ч. 3. – 496, VIII, [2] с.

9. Григорий Богослов. Собрание творений: в 2 т. / Г. Богослов – Минск: Харвест ; М.: АСТ, 2000. – Т. 1. – 832 с.

10. Иоанн Дамаскин. Точное изложение православной веры: творение святого отца нашего Иоанна Дамаскина / И. Дамаскин. – Ростов-на-Д.: Братство святого Алексия: Приазов. край, 1992. – 464 с.

11. Никитин Е. П. Духовный мир: органический космос или разбегающаяся вселенная? / Е. П. Никитин // Вопросы философии. – 1991. – № 8. – С. 3–12.

12. Лосев А. Ф. История эстетических категорий / А. Ф. Лосев, В. П. Шестаков – М.: Искусство, 1965. – 374 с.

13. Платон. Бенкет / Платон // Читанка з історії філософії: у 6 кн, Кн. 1: Філософія стародавнього світу. – К., 1992. – С. 131–142.

14. Флоровский Г. В. Восточные отцы V–VIII веков / Г. В. Флоровский – М.: Паломник, 1992. – 260 с.

Залужна А. Е. «Истина-Добро-Красота» в контексте античной калокагатийности и ареопагатических «имен-реалий»

Осуществлен анализ особенности античного и средневекового истолкования проблемы единства познавательных, морально-этических и эстетических интенций человека, которые аккумулировались у высшем троеначалии «Истина-Добро-Красота». Отслежено, что космоцентрический характер человека античного миропонимания в его стремлении к идеалу совершенства демонстрирует ту меру истины, добра и красоты, которая соответствует принципу калокагатии, тогда как в средневековом мышлении «Истина-Добро-Красота» – имена-реалии, Божественные энергии, в которых Бог открывается миру в своем самооткровении.

Ключевые слова: истина, добро, красота, калокагатия, имена-реалии, Божественные энергии.

Zaluzhna A. J. «Truth-Good-Beauty» in the context of antique kalokagathia and areopagitic «names and realia»

УДК 291.7

В. В. Золотухіна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУТНІСТЬ РЕЛІГІЙНОГО ФАНАТИЗМУ

Розглядається сутність та природа релігійного фанатизму за допомогою наукового доробку вітчизняних і зарубіжних філософів, релігієзнавців, психологів.

Ключові слова: релігійний фанатизм, релігійна віра афект, ідеал, егоцентризм, соціум, авторитет.

Сутність релігійного фанатизму. Фанатизм завжди поділяє світ та людство на дві частини, на два ворожих табори, тобто для фанатика всі, хто не розділяють його думки, світобачення є ворогами. Така людина не бачить багатоманітності світу, цінності того, що кожна особистість є унікальною та її бачення на світ є також важливим. Фанатична особа вбачає у цьому лише загрозу сили, що може зруйнувати 94

The article deals with the peculiarity of antique and medieval interpretation of the problem of unity of cognitive, moral and ethical and aesthetic intensions of a person, which have been accumulated in the higher trinity «Truth-Good-Beauty». It is tracked that the cosmocentric character of a man of an antique world-view in his desire for ideal of perfection demonstrates the measure of truth, good and beauty which meets the principle of kalokagathia; while in the medieval thinking «Truth, Good, Beauty» are the names and realia, Divine energies (Dionysius the Areopagite), in which God opens Himself to the world in His self-revelation.

Keywords: truth, good, beauty, kalokagathia, names and realia, Divine energies.

References

Averincev S. S. 1997, *Pojetika rannevizantijskoj literatury* [Poetics of the Early Byzantine literature], Nauka publ, M.

Averincev S. S. 2004, *Obraz antichnosti* [Image of antiquity], Azbuka-klassika publ, SPb.

Berdjaev N. 2003a, *Duh i real'nost'* [Spirit and Reality], AST publ, M.

Berdjaev N. 2003b, *Filosofija svobody* [The Philosophy of Freedom], AST publ, M.

Bychkov V. V. 1995, *Aesthetica patrum: Jestetika otcov cerkvi* [Aesthetica patrum: Aesthetics of the Church Fathers], Ladomir publ, M.

Dionisij Areopagit. 1995, *O Bozhestvennyh imenah. O misticheskom bogoslovii* [On the divine name. About mystical theology], Glagol publ, SPb.

Dobrohotov A. L. 1986, *Kategorija bytija v klassicheskoj zapadnoevropejskoj filosofii* [In the category of being a classical Western philosophy], Mosk. un-t publ, M.

Florovskij G. V. 1992, *Vostochnye otcy V–VIII vekov* [Eastern Fathers of V–VIII centuries], Palomnik publ, M.

Grigorij Bogoslov. 2000, *Sobranie tvorenij: v 2 t.* [Collected works: in 2 vol] Harvest publ, Minsk.

Ioann Damaskin. 1992, *Tochnoe izlozhenie pravoslavnoj very: tvorenje svjatogo otca nashego Ioanna Damaskina* [Exact Exposition of the Orthodox Faith: the creation of our Holy Father John Damascus], Bratstvo svjatogo Aleksija: Priazov. kraj publ, Rostov-na-D.

Losev A. F. 1965, *Istorija jesteticheskikh kategorij*, Iskusstvo publ, M.

Nikitin E. P. 1991, *Duhovnyj mir: organicheskij kosmos ili razbegajushhajasja vselejnaja?* [Spirit World: organic space or run up the universe?], *Voprosy filosofii* [Problems of Philosophy], № 8, S. 3–12.

Platon. 1992, *Benket, Chitanka z istorii filosofii: u 6 kn, Kn. 1: Filosofija starodavn'ogo svitu* [Feast, Reading on the History of Philosophy: Vol 6, Vol. 1: The philosophy of the ancient world], K.

Vasilij Velikij. 1993, *Tvorenija izhe vo svjatyh otca nashego Vasilija Velikogo arhipiskopa Kesarii Kappadokijskoj* [Creation ilk in our holy father Basil the Great, Archbishop of Caesarea in Cappadocia], Palomnik publ, M.

Надійшла до редколегії 15.05.2013 р.

увяляв собі єдиною істотою. Це страшне спрощення полегшує боротьбу. Все це нагадує ревнивця, якого всюди хочуть завести в оману, він бачить лише зрадників, істина його ідеї є головним, тому вона не може піддаватися сумнівам або обговоренню. Любов, відданість єдиному викликає параною пов'язану зі змовою всіх проти нього. Фанатика дуже тяжко повернути у реальність, майже неможливо. Людина, одержима манією переслідування, яка відчуває себе оточеною ворогами, – дуже небезпечна істота, вона завжди робиться гонителем, вона-то переслідує, а не його переслідують.

Велику роль у діяльності фанатичної особи відіграють афекти від страху. Афект, як і будь-який інший емоційний процес, являє собою психофізіологічний процес внутрішньої регуляції діяльності, і відображає несвідому суб'єктивну оцінку поточної ситуації. Його унікальними характеристиками є короткочасність і висока інтенсивність, в поєднанні з вираженими проявами в поведінці і роботі внутрішніх органів. Зміст і характер афектів людей зазнає значних змін під впливом суспільства, і вони можуть виникати також у створених соціальних відносинах, наприклад, в результаті соціальних оцінок і санкцій. Афект завжди виникає у відповідь на вже сформовану ситуацію, мобілізуючи організм і організовуючи поведінку так, щоб забезпечити швидку реакцію на неї (Burlak 2003) [1]. Тобто фанатичний стан людини можна пов'язати зі страхом перед певним злом, боротьбу з ним і страх отримати поразку. Справді, у великій мірі релігійний фанатизм викликається любов'ю перед «правильними» силами, але й протилежним – великим страхом перед ворогом. З цього може слідувати, що якщо була можливість виліковувати від страху, то нетерплячість і фанатизм теж відступали.

Однією із основ будь-якого фанатизму також є пошук чогось абсолютно чистого, ідеального, абсолютного. Будь-який фанатизм прагне покращити неідеальну дійсність. Адже світ, в якому царить лише наука, розум і розрахунок у певний проміжок часу здається холодним і безбарвним, який не може задовольнити основні екзистенціальні потреби людини. Саме з цього моменту у багатьох людей з'являється депресія та потреба у релігії, надприродній потужності, довірі, що все менше може надавати складений раціональний світ. Людина у такий спосіб намагається знайти для себе відповіді на тяжкі запитання, які заважають їй повноцінно жити. Проте тим самим вона не знаходить точних відповідей, просто з'являється певний об'єкт чи суб'єкт, або просто ворог, який стає причиною всіх запитань, що не давали людині спокою.

Дуже часто фанатиків сильно пригнічують сховані сумніви в вірі та бунтівні імпульси. «К. Г. Юнг називав фанатизм «братом сумніву». Великою суворістю віри, аскетизмом фанатики намагаються компенсувати «шип в тілі» (Koncen 2011, p. 79) [2, с. 79]. Коли вони інтенсивно шукають блаженство, тим самим вони збуджують екзистенційний страх. Релігійні фанатики постійно шукають прояви зла, що загрожують його вірі чи церкві – тому нерідко існування диявола їм здається більш реальним, ніж сам бог. Тим самим для фанатика є властивим постійний стан бадьорості, яким вони привертають інших людей при першому ж симптомі байдужості оточуючих.

За своєю суттю релігійний фанатизм – явище, що

має соціальний характер. «Людина не може бути фанатичною тоді, коли вона поставлена перед богом; вона робиться фанатичною тоді, коли вона поставлена перед людьми» (Berdjaev 2000) [3]. Ортодоксальні фанатичні форми створені не по відношенню до бога, а по відношенню до людей.

Фанатик – егоцентрист, у нього безжалісне відношення до всього, крім самого себе, бо в ньому міститься істина. «Егоцентризм – нездатність індивіда змінити вихідну пізнавальну позицію до деякого об'єкту, думку чи поданням поєднується з зосередженістю особистості на власних цілях, навіть якщо це суперечить його досвіду, інформації» (Velikij tlmachnij psihologichnij slovník, p. 142) [4, с. 142]. Егоцентрист колись не може, а колись і не хоче зрозуміти, що люди – інші, не як він, що інші люди на багато речей дивляться по своєму, а не як він, що у них свої і погляди, й потреби. Навколишній світ для егоцентрика не цікавий, особливо внутрішній світ інших людей. Перш за все егоцентрику цікавий світ самого себе, аж до самозакоханості. Тому фанатик – егоцентрист цілком віддається тому єдиному і безжалісно руйнує все інше. Релігійний фанатизм, як показує історія людства, відіграє руйнівну роль, у ньому виявляються деструктивні сили суспільства.

У багатьох випадках фанатична особа прив'язана до певного авторитету, проте вона ототожнює його з собою, тобто сам фанатик хоче мати авторитетний характер, адже саме він несе істину, знає всю правду, тому може відноситися до групи обраних, не таких як всі. Адже для людської психіки дуже приємно знати, що ти єдиний серед всіх несеш істину.

Егоцентризм фанатика будь-якої ідеї, якого-небудь вчення виражається в тому, що він не бачить людської особистості, не уважний до особистого людському шляху, він не може встановити ніякого відношення до світу особистостей, до живого, конкретного людського світу. Фанатик знає лише ідею, але не знає людини, не знає людини і тоді, коли бореться за ідею людини. Але він не сприймає і світу ідей інших, ніж його власні, нездатний увійти в спілкування ідей. Він звичайно нічого не розуміє і не може зрозуміти; саме егоцентризм позбавляє його здатності розуміння. Він зовсім не хоче переконати в істинності чого-небудь, він зовсім не цікавиться істиною. Інтерес до істини виводить із замкнутого кола егоцентризму.

Перш за все фанатиком стає людина, яка має проблеми з нервовою системою, є невірноваженою, присутні фізичні вади та слабке критичне мислення. Як зазначав Е. Фромм, у фанатика досить розвинений крайній нарцисизм, тому така людина буде свій власний світ мрій, у якому вона всемогутня, найкраща і, врешті-решт, непереможна. І цей зовнішній ілюзорний світ вона переносить на зовнішнє оточення. Свої релігійні догми, переконання така людина вважає абсолютними; вона постійно намагається ідентифікуватися з ними. Фанатик, охоплений ідеєю, позасвідомо шукає неправди, а влади (Fromm 1992) [5].

Фанатизм поширюється, по-перше, у періоди, коли відбувається занепад віри, по-друге, у моменти, коли змінюються духовні орієнтири людей, по-третє, коли життя суспільства починає переважати нові культурні, духовні течії. Основними методами фанатичного ставлення до предмета віри є навіювання і самонавіювання. Фанатизм є крайнім

виявом релігійної віри, де головну роль відіграє чуттєво – емоційний чинник, який здатен змінювати, дезінтегрувати особистість.

«Насправді існує один простий і дуже ефективний критерій віднесення тих чи інших станів до трансперсональних чи до патологічних. Якщо переживання цього стану (чи цих станів) веде до деградації (психологічної, фізичної, соціальної, професійної, інтелектуальної) особистості, то його варто віднести до патологічних. Якщо такої депривації не спостерігається чи ж, навпаки, транс-персональний досвід стимулює творчий розвиток і реалізацію особистості, то його, безперечно, неможна віднести до психопатології» (Danilin 2002, р. 38) [6, с. 38].

Отже, людина, що має наявне перебільшене сприйняття та виявлення релігійної віри не завжди може визначатися фанатиком, адже фанатизм у своїй сутності несе деструктивний характер власне особистості та його оточенню. Проте, якщо людина занурившись у релігійну віру отримує саморозвиток, а не само деградацію – це не можливо ототожнювати з фанатизмом.

Використовуючи психодинаміку релігійної віри в осіб із характерною фанатичною поведінкою, А. Г. Данилін виділяє наступні етапи її формування:

1) етап залучення. На цій фазі одні, постійні члени релігійної громади дестабілізують і заплутують в суперечностях потенційного адепта. Інші – намагаються викликати в нього довіру, надають допомогу й радять, як подолати ці суперечності. Вони поводять себе як члени дружної спільноти, у якій панує взаєморозуміння і підтримка, тобто виробляють довіру та симпатію до себе;

2) етап введення в учення. Мета цього етапу – посилення контролю над думками й почуттями, основне завдання – знайомство з доктриною та психологічна прив'язка людини до релігійних догм, приписів, які сповідують члени релігійної громади. Ця задача вирішується на лекціях, курсах, відео переглядах тощо. Активно використовуються психотерапевтичні техніки і групові динамічні процеси із застосуванням психокорекційних технік впливу. Використовується аутосугестія. Ці методи сприяють формуванню потрібної особистості з новою ідентичністю, системою цінностей та мотивацією, готовою бути членом цієї «родини»;

3) етап порівняння контактів із колишнім оточенням. На цьому етапі життя наведеної особи (потенційного релігійного фанатика) протікає вже в групі. Групові інтереси витісняють особисті, переривається зв'язок з родиною та друзями. Повністю змінюється стратегія життя. У свідомості домінують ірраціональні уявлення про світ, емоційно – чуттєвий чинник переважає над раціональним осмисленням;

4) етап відчуження. Повний розрив із близькими, сім'єю та ізоляція від світу. Домінують тільки інтереси групи. Сенсорна депривація, поєднана з таким стилем життя, сприяє оживленню «архаїчного мозку», що призводить до стимулювання уяви, фантазій, мрій. Цей процес посилюється застосуванням психотехнік;

5) етап зміцнення прихильності до вчення, утвердження цінності саме цієї релігійної спільноти. Залежність від Учителя, який здійснює контроль над свідомістю адепта, посилюється і досягається його

повна ідентифікація із членами секти (Danilin 2002) [6].

Проте всі чинники, що зазначалися вище є вже наслідком потрапляння людини у релігійне середовище, а основне коріння людського фанатизму закладені в перший період розвитку, на ранніх, таємничих початках буття, де отримується довіра до світу. Вже потім утворюються параноїдно – шизоїдні стани, що радикально розділяють світ на добро та зло, та з позиції психології – це базова характеристика будь – якого фанатизму.

Психолог Отто Кернберг називає ненависть «охолодженою лютью», сильним агресивним афектом людини, який різноманітним способом пов'язаний з установками та характером і розповсюджується на всі форми людської діяльності. Ненависть направляє на певний «злий об'єкт», який визиває у людини страх і почуття переслідування. В м'якій формі ненависть направлена на те, щоб контролювати об'єкт, тримати його як най далі від себе, а в більш виразній формі – садистські йому нашкодити чи знецінити його. Сильну ненависть людина направляє на знищення злого об'єкта, щоб забрати сильне почуття загрози і, разом з тим, позбутися від власної ненависті. Це є най гнітючіший та болісний афект в психічному житті людини. Зізнаватися собі у власній ненависті – досить соромно. Тому людині притаманно приховувати ненависть за моральними позиціями. Саме ненависть підтримує фанатичні ідеї людини, які намагаються заперечувати деструктивне в людській екзистенції (Koncen 2011) [2].

Типовим для фанатичного переживання є постійне нашарування примітивних фантазій на реальні переживання. Результатом цього є демонізація, проєктивне ототожнення противника з абсолютно злими об'єктом, що може викликати у противника такі ж ворожі почуття та часто приводить до ескалації взаємного насилля. В основі фанатичних образів ворога можливо помітити ірраціональні фантазії відносин.

Люди та групи поводять себе фанатично тоді, коли щось або хтось пригнічує головні прив'язки до «фундаменту» їх екзистенції. Це – віра, мораль, справедливість, істина. В найзагальнішому значенні фанатизм – це «реакція на загрозу психіки шляхом мобілізації сил організму» (Koncen 2011, р. 38) [2, с. 38]. Деякі психологи вважають, що така реакція генетично закладена в людині, проте у деяких людей при суспільно – історичних кризах виявляє більш сильний вплив на поведінку.

Велике значення при вивченні феномену фанатизму відіграє ідентичність. Ідентичність в найзагальнішому значенні – психосоціальне змішане поняття, що визначає складний, постійний процес адаптації суб'єкта до свого соціального середовища. З суб'єктивної точки зору ідентичність – відчуття, цілісне, незмінне Я – це є джерелом волі, це – центр переживань, відчуття самостійної, окремої самості, яка все – таки належить соціуму.

Велику роль відіграє не тільки реальна зовнішня загроза, але й осквернення групових і релігійних символів сприймають як загрозу ідентичності. Якщо говорити про ідентичність, то вона присутня у кожній людині як дещо непостійне, що захоплює та відпускає відчуття людини та груп, це як можливість людського буття. В кожній людині закладені забобони,

ненависть, радикалізм. Кожен може піддаватися фанатичним емоційним реакціям або періодам фанатичного протягом життя. Проте з іншої сторони зустрічаються групи людей, для яких фанатичне стає природним, воно починає весь час знаходитися в ядрі ідентичності. Тому в часи криз фанатичні особи беруть ініціативу в свої руки та ведуть за собою маси, що часто призводить до жадливих руйнувань.

Фанатизм в своєму початковому виявленні – внутрішня двоякість, поглинання ідентичності етичними ідеалами. Частіше за все до фанатизму схильні люди, які розвили (навіть не усвідомлено) дивні зв'язки з родиною, традицією, які є лояльними та відповідальними, проте совість робить особистість педантичною та категоричною. Такі люди часто мучаться через протиріччя, високої ідеалізації образів батьків і прихованої ненависті, строгого аскетичного ідеалу та високої чуттєвості, сильної потреби в вірі та від прихованих сумнівів. З багатьох етичних принципів людина обирає одну цінність, за яку вона береться з неприродним фанатизмом, в той час як інші цінності для неї не мають значення. З цього витікає типове розділення совісті: поки фанатик ідентифікує себе з добрим принципом, він проєцирує все темне, беззодгане на противника ідеали та переслідує їх, ніби то не відчуваючи провини під тиском примітивних імпульсів свого Я. боротьба може закінчитися лише тоді, коли Я знищить всі джерела зовнішнього зла, доб'ється тотальної перемоги над злом, яке бути назавжди усунуто з людського життя.

Розглянувши поняття та сутність релігійного фанатизму, є можливість розглянути класифікацію цього феномену. Так Петер Концен подає розгорнуту класифікацію, що розкриває багато аспектів фанатизму, сюди входять:

1) споконвічний фанатизм – палке спонукання, що головним чином знаходиться в психіці людини, в внутрішній мотивації та в структурі особистості людини. Споконвічний фанатик цілком і повністю охоплений ідеєю, вірою, його ідентичність та відчуття цінності життя повністю залежать від виконання його місії, що затуляє всі інші аспекти життя.

2) індукований фанатизм зустрічається там, де людей за допомогою зовнішнього впливу, масової наснаги чи навіювання втягують в радикальний емоційний стан. Це можуть бути члени релігійних сект, терористичних груп, які все своє життя присвячують ідеям і рухам.

3) ідейний фанатизм – це, коли в центр сприйняття швидко перетворюється ідея, фантазія, бачення. В легкій формі це може проявлятися як особисті комплекси, виконання клятв, наполегливе відстоювання своїх прав. Проте тяжка форма ідейного фанатизму проявляється у палкому переконанні релігійного бачення, що однобічно нав'язувалися Я. такі люди відчувають, що повинні підкоряти одній ідеї всі свої прагнення, проте найчастіше таке самознищення приводило до знищення цінностей самої ідеї.

4) фанатизм форми – це наполегливе втілення ідеї. Необхідність фанатично захищати літургію, обряд, слідкувати за виконанням людей саме форми дійства. Найменше відхилення від цього визиває у фанатичної особи ірраціональний гнів.

5) конструктивний фанатизм закладає у людини генетично та є моделлю реакції, що допомагає

вижити при зовнішній небезпеці. Тут основну роль відіграють стихійний гнів і пристрась, коли люди борються з жадливою несправедливістю.

6) деструктивний фанатизм – злякисна пристрась. Маніакальна потреба людини в проєкції, зведення себе в статус судді. Такого виду фанатизм зв'язаний з ненавистю, це є життєвим захворюванням, що рано чи пізно приводить до самознищення чи знищення інших.

7) палкий фанатизм проявляється, коли сильне збудження та напруга стає природним станом. Палких фанатиків легко впізнати. Їх схильність до випадків гніву чи ейфорії визиває відчуження, а іноді потіху у оточуючих людей.

8) холодний фанатизм контролюється свідомим розрахунком і довготривалим міркуванням. Він приховується за раціональним і контролем, але разом з тим вродженою поведінкою. Досить важко помітити в зовнішності смертельну рішучість. Для цієї форми фанатизму є типовим суміш лютої волі та холодного самоконтролю, з якими завзято переслідують ціль. Саме такі фанатики здатні вичікувати, тонко відчувати ситуацію, поки не приходить час атакувати.

9) німий фанатизм проявляється у людей або груп за допомогою внутрішньої агресії, що подавляється за допомогою віри в пекла чи диявола, мученицьким ідеалом аскетизму. Проте, якщо тільки спробувати піддати сумніву істинність поглядів таких людей, моментально проявляється упертість і непохитність їх збоченої віри, може спалахнути фанатична агресія проти противника їх переконань.

10) експансивний фанатизм намагається повернути інших людей в свою віру, займається місіонерською діяльністю. Ідентичність такого виду фанатиків зрослась з розповсюдженням їх послання. Вони не знають поняття толерантності, для них існує лише світло віри та темрява невіри. Вони постійно проводять повчання або навернення в свою віру (Koncen 2011, p. 48–51) [2, с. 48–51].

Частіше за все фанатизм асоціюють з чимось дуже наполегливим, проте інтенсивність, з якою відстоюються фанатичні ідеї є різною:

1) м'який фанатизм, на цій стадії частини людської самості – дружба, інтереси, робота – лежать поза фанатичного комплексу й лише незначно піддаються впливу зі сторони. Людина є ще готовою до діалогу та спів розумінню. Проте для багатьох особистостей є характерним швидкий перехід від м'якого фанатизму до жорстокого.

2) жорсткий фанатизм характеризується абсолютною безкомпромісністю та смертельною стійкістю, ціль завжди оправдовує засоби (Koncen 2011, p. 51) [2, с. 51].

Дуже важко зробити розрізнення на практиці інтенсивності фанатизму, адже за проявом м'якого фанатизму, діалогу та дружелюбності можуть скриватися тактичні кроки людини для реалізації власної ідеї.

Отже, підводячи підсумки першого розділу можливо зробити наступні висновки: для релігійного фанатика не існує багатоманітного світу. Це – суб'єкт з максимально звуженим світосприйняттям, який одержимий однією ідентичністю. В нього нещадне ставлення та зле ставлення до всього та всіх, крім одного - релігійної віри. Фанатик вірить в те, що є єдине, що рятує, все інше – губить. Тому потрібно

цілком віддатися цьому єдиному та нещадно винищувати все інше, весь багатоманітний світ.

Фанатизм характеризується доведеною до крайньої міри пристрасною відданістю релігійним ідеям та догматам, що поєднується з високим ступенем ідентифікації людини із цими явищами. Вони нездатні до компромісу та діалогу з іншими людьми, неухильні в наслідуванні релігійних положень у практичному житті, мають високий ступінь релігійної мотивації та поза релігійної поведінки. Фанатики є нетерплячими до людей з іншими релігійними переконаннями, тому виникає на меті прагнення будь-якими засобами нав'язати іншим свої світоглядні установки.

Багато науковців у різних галузях науки досліджують феномен релігійного фанатизму та фанатизму взагалі. Кожен з них відкриває нові аспекти, доповнюючи один одного та розкриваючи цей феномен все глибше та глибше. Проте він все рівно залишається проблемою людства, що має деструктивний характер та є мобілізуючою силою для населення світу.

Бібліографічні посилання

1. Бурлак С. М. Соціальна природа релігійного фанатизму / С. М. Бурлак // Наука. Релігія. Суспільство. – 2003, №2. – С. 164–169.
2. Концен П. Фанатизм. Психоанализ этого ужасного явления / П. Концен – Х.: Изд-во Гуманитарный Центр, 2011 – 388 с.
3. Бердяев Н. А. О фанатизме, ортодоксии и истине [Електронний ресурс] / Н. А. Бердяев, 2000. – Режим доступу: <http://www.vehi.net/berdyayev/fanatizm.html>
4. Великий тлумачний психологічний словник: у 2 т. / [авт.-уклад. Роберт А.]. — Т. 1 (А – О); Пер. з англ. – М.: Вече, ФСС, 2000 – 592 с.
5. Фромм Э. Душа человека / Э. Фромм. – М.: Республика, 1992. – 430 с.
6. Данилин А. Г. LSD. Галлюциногены, психоделия и феномен зависимости / А. Г. Данилин. – М.: ЗАО Изд-во Центрополиграф, 2002. – 521 с.

Золотухина В. В. Суть религиозного фанатизма

Рассматриваются суть и природа религиозного фанатизма с помощью научных трудов отечественных и зарубежных философов, религиоведов, психологов.

Ключевые слова: религиозный фанатизм, религиозная вера, аффект, идеал, эгоцентризм, социум, авторитет.

Zolotuhina V. The essence of religious fanaticism

Considered the essence and nature of religious fanaticism through scientific papers domestic and foreign philosophers, theologians and psychologists.

Keywords: religious fanaticism, religious belief, affect, ideal, self-centered, society, authority.

References

- Berdjaev N. A. 2000, O fanatizme, ortodoksii i istine [About fanaticism, orthodoxy and truth] [Electronic source] – viewed: <http://www.vehi.net/berdyayev/fanatizm.html>
- Burlak S. M. 2003, Social'na priroda religijnogo fanatizmu [Social nature of religious fanaticism], Nauka. Religija. Suspil'stvo [Science. Religion. Society]. №2., pp. 164–169.
- Danilin A. G. 2002, LSD. Gallucinogeny, psihodelija i fenomen zavisimosti [LSD. Hallucinogens, psychedelia and the phenomenon of dependence], ZAO Izd-vo Centropoligraf publ, M.
- Fromm Je. 1992, Dusha cheloveka [The soul of man], Respublika publ, M.
- Koncen P. 2011, Fanatizm. Psihoanaliz jetogo uzhasnogo javlenija [Fanaticism. Psychoanalysis is the heinous crime], Izd-vo Gumanitarnyj Centr.

Velikij tлумачnij psihologichnij slovník: u 2 t [Great Explanatory psychological vocabulary]. 2000, Veche, M.

Надійшла до редколегії 15.05.2013 р.